

Fotimaxon TAJIBOYEVA,

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti 2-bosqich tayanch doktorantura talabasi
Tel.: 91 770 27 06

F.f.d. prof. D.A.Rustamov taqrizi asosida

INGLIZ TILINI O'QITISHDA FILOLOG TALABALARNI MADANIYATLARARO MULOQOT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH HOLATI: MUAMMOLAR VA MAVJUD IMKONIYATLAR

Аннотация

Ingliz tilini oliy ta'lim muassasalarida o'qitishda muhim omillardan biri madaniyatlararo muloqotni shakllantirish hisoblanadi. Ushbu maqolada madaniyatlararo muloqot kompetensiyalarini filolog talabalarda shakllantirish muammolari, imkoniyatlari hamda samaradorligi muhokama etiladi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, madaniyat, globallasuv, psixologik omil, ijtimoiy sinf, integratsion aloqa, madaniyatlararo muloqot, monomadaniyat, polietnik jamiyat, polimadaniyat.

СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИОННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ-ФИЛОЛОГОВ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА: ПРОБЛЕМЫ И ДОСТУПНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ

Аннотация

Одним из важных факторов преподавания английского языка в высших учебных заведениях является формирование межкультурной коммуникации. В данной статье рассматриваются проблемы, возможности и эффективность формирования компетенций межкультурного общения у студентов-филологов.

Ключевые слова: Образование, культура, глобализация, психологический фактор, социальный класс, интегративная коммуникация, межкультурная коммуникация, монокультура, полиэтническое общество, поликультура.

STATUS OF DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMMUNICATION COMPETENCE OF PHILOLOGY STUDENTS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING: PROBLEMS AND AVAILABLE OPPORTUNITIES

Annotation

One of the important factors in teaching English in higher education institutions is the formation of intercultural communication. This article discusses the problems, possibilities and effectiveness of the formation of intercultural communication competences in philological students.

Key words: Education, culture, globalization, psychological factor, social class, integrative communication, intercultural communication, monoculture, polyethnic society, polyculture.

Kirish. Maqolaning maqsadi madaniyatlararo muloqot yuritish kompetensiyasi tushunchasi o'zi nima va nima uchun u hozirgi kunda xorijiy tillarni o'qitishning ajralmas bir qismiga aylangani sabablarini ilmiy asoslab berish hamda mazkur kompetensiyani shakllantirish uchun qo'llaniladigan metodlardan biri bilan tanishtirishdir. Buning uchun maqolada dastlab muammoning dolzarbligi asoslab berildi va bu jarayonni paydo bo'lish sabablarini yoritish maqsadida chet tillarni o'qitish metodikasi tarixiga nazar solinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ta'limning globallasuvi sharoitida talabalarda madaniyatlararo muloqot kompetentligini rivojlantirishga doir mazkur tadqiqot ishining o'rganilganlik darajasini uch qismga – G'arb mamlakatlarida, MDH mamlakatlarida va O'zbekistonda o'rganilishi kebi qismlarni bo'lish maqsadga muvofiq bo'ladi.

G'arbda madaniyatlararo muloqot va madaniy munosabatlar jarayonining ilmiy- pedagogik jihatlarini D.Grin, M.Li, R.Skollan, D.Feilds, G.Blanchard, I.Bender, N.Jekson, H.Land, J.Metyusits, F.Roubin, J.Spendolini, M.Zairiy, D.Hens, S.Marginson, M.Vende, Z.Sarigil, E.Karakoch, A.Robinsonkabi olimlarning tadqiqot ishlarida tahlil qilingan [1-3].

MDH davlatlarida madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish muammosi L.Poleshchuk, N.Shvits, B.Turebaeva, A.Aksentev, Yu.Antonyan, M.Davidatze, L.Maksakova, V.Petrishev, P.Polyan, V.Remarchuk, Ye.Stepanov, A.Taksanov, V.Tishkov, V.Shapovalov kabi olimlar tomonidan o'rganilgan [4-6].

O'zbekistonda madaniyatlararo muloqot jarayonining ilmiy-pedagogik, ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy jihatlarini Z.Azimova, O.Musurmonova, D.Ro'zieva, Z.Salieva, B.Xodjaev, M.Quronov, T.Egamberdieva, N.Egamberdieva kabi olimlar tomonidan o'rganilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mamlakatimizda madaniyatlararo muloqotda tolerantlikni rivojlantirish uchun turli mamlakatlarning madaniy markazlari bilan hamkorlikda yoki ko'plab mamlakatlarning loyihalari asosida ta'limiy yoki madaniy tadbirlar muntazam tashkil etib kelinadi. Jumladan, Innovatsiy vazirligi Britaniya Kengashining «Creative Spark» loyihasida mamlakatimiz universitetlarida ta'lim olayotgan talabalarga ushbu xalqaro tadbirda qatnashishi uchun imkoniyat yaratdi. «Creative Spark» Buyuk Britaniya hamda Markaziy Osiyo davlatlarining universitetlari, ta'lim muassasalari o'rtasida faol tadbirkorlik sohalarini rivojlantirish bo'yicha xalqaro aloqalarni rivojlantirishga qaratilgan besh yillik dastur bo'lib, talabalarda faol tadbirkorlik va tashabbuskorlik ko'nikmalarini shakllantirgan holda jamiyatni kreativ rivojlantirishga hissa qo'shishni asosiy maqsad qilib olgan. «Kreativ iqtisod yurtimiz uchun yangilik bo'lgani bois bu ko'nikmalarni mahalliy oliy ta'lim muassasalari talabalari ichida keng targ'ib qilishda Innovatsion rivojlanish vazirligi yaqindan ko'mak berish barobarida treninglar, o'quv va amaliy mashg'ulotlar, mahorat darslari o'tkazishda ko'mak beradi. Talabalar darslarda faol tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun amaliy ko'nikmalarni qo'lga kiritib, kelgusida yurtimizning ijtimoiy-iqtisodiy ravnaqiga o'z hissalarini qo'shishi maqsad qilingan. Loyiha davomida «London Metropolitan University» xodimlari va hamkor tashkilotlar mutaxassislari tomonidan faol tadbirkorlik loyihalarini tayyorlash bo'yicha treninglar tashkil etildi. Treninglarda faol qatnashgan talabalar o'z startap loyihalarini maxsus komissiyaga

taqdim etadilar. Mana shunday tadbirlarda madaniyatlararo muloqotni yaxshi tashkil etilganligi, yoshlarda madaniy munosabatlarga tolerantlik shakllanganligi muhim ahamiyat kasb etadi. Umuman olganda mamlakatlar o'rtasidagi madaniy tadbirlarning ham bosh maqsadi madaniy qadriyatlar almashinuviga erishish bilan birga madaniyatlararo muloqot va munosabatlarni iliqlashtirish, yaxshilash va yaqinlashtirish hisoblanadi. Mana shunday jarayonda har bir mamlakat yoshlarining madaniyatlararo muloqot kompetentligini rivojlantirish muhim ahamiya tkasb etadi.

Xorijiy oliy ta'lim muassasalari bilan akademik almashinuv va tadqiqot olib borish dasturlari bo'yicha xalqaro hamkorlik oliy ta'limni baynalmillalashtirish muvaffaqiyati hisoblanadi. Bu borada Tempus, Erasmus Mundus, Germaniya akademik almashinuv xizmati (DAAD), Britaniya konsulligi, Koreya xalqaro hamkorlik agentligi (KOICA) va boshqalar bilan arzigulik ishlar amalga oshirildi. Mazkur dasturlar bo'yicha 2022-2023 o'quv yilida 400 dan ortiq talabalar, aspirantlar xorijda o'qishgan bo'lsa, 450 dan ortiq professor – o'qituvchilar xorijda malaka oshirib qaytishdi. Bu esa 2021-2022 o'quv yili-ga nisbatan bu yo'nalish bo'yicha talabalarining 35% ga, professor-o'qituvchilar 63% ga oshgan-ligini ko'rsatadi. Ta'lim sohasidagi xalqaro munosabatlarning rivojlanishi xalqaro ilmiy tadqiqot markazlari va fondlari tomonidan moliyalashtirish natijasidir. O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarining xorijiy ilmiy tadqiqot markazlari va fondlari hisobidan olingan grantlar miqdori oliy ta'lim muassasalarining ilmiy-tadqiqiy faoliyatlarini moliyalashtirish umumiy qiymatining 27,8%ini tashkil etadi.

Tahlil va natijalar. Biz oliy ta'lim xalqarolashuviga transnatsional ta'lim deb atash haqidagi P. Lutfullaevning fikrlari baxsli deb hisoblaymiz. Shu ma'noda mamlakatimizdagi Toshkent Xalqaro Vestminster universiteti, Moskva davlat universitetining Toshkent, Singapur menejment instituti filiallari, Turin politexnika universitetini transnatsional ta'limga yaqqol misol bo'la olmaydi. Transnatsional ta'lim o'z mohiyatiga ko'ra kengmiqyosli, ta'lim xizmatini bir davlatga emas, balki bir qator dunyo davlatlariga ko'rsatishini nazarda tutiladi. Shunday qilib, ta'lim tizimi biznesning ommaviy shakliga aylanib oliy ta'lim dunyo mamlakatlariga yuksak ta'lim servisini ko'rsata boshladi.

Dunyoda mamlakatlar ijtimoiy taraqqiyotida va iqtisodiy barqarorligida sifatli oliy ta'limning o'rni tobora ortib bormoqda. Bugungi kunda jahon hamjamiyati oliy ta'limga katta umid bog'lab, ulardan iqtisodiyotning o'sishi va bilimlar jamiyatining shakllanishiga yordam beruvchi keng ko'lamli vazifalarni amalga oshirishni talab qilmoqda. An'anaviy ta'lim, ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyati bilan bir qatorda oliy o'quv yurtlari mamlakat taraqqiyotida keng ishtirok etishga hamda intellektual va innovatsion salohiyatining uzluksiz o'sishini ta'minlashga chaqirilmoqda.

Ta'limning globallashuvi sharoitida ko'plab mamlakatlarda oliy ta'lim mazmunini xalqaro darajaga ko'tarish, modulli ta'limni tashkil etish, o'qitishning ilg'or uslublarini joriy etish asosida bo'lajak mutaxassislarning kompetentligini takomillashtirish masalalari alohida e'tibor qaratmoqda. Jumladan, «Oliy ta'limning Yevropa maydoni» kabi integratsion jarayonlar va harakatlarning paydo bo'lishi hozirgi vaqtda oliy ta'lim bir mamlakat doirasida rivojlana olmasligini ko'rsatmoqda. Shuningdek, YuNESKOning oliy ta'limni yangi bosqichga olib chiqish bo'yicha olib borgan ishlari jamlanib, «Oliy ta'lim: tajriba saboqlari» bayonotida daromad darajasi o'rtacha bo'lgan davlatlarda ta'limga investitsiyani oshirish, talabalar almashinuvini yo'lga qo'yish, boshqa davlatlardan o'qishni istaganlar uchun sharnoma asosida ta'lim olish imkoniyatini yaratish katta samara berishini ilgari surgan holda, eng asosiysi, oliy ta'limga mablag'larni investitsiya qilish bo'yicha manfaatli bo'lmaydigan chora-tadbirlar zarurligi ham e'tirof qilindi. Unda mamlakatlarni har tomonlama rivojlantirish, kambag'allikni qisqartirish uchun oliy ta'limning ahamiyatini butun tafsilotlari bilan ko'rib chiqilgan va tadqiqot institutlari tomonidan taklif qilinayotgan ta'lim strategiyalarini tajribadan o'tkazish zarurati alohida ta'kidlangan. Mazkur bayonotda asosiy e'tibor jahon darajasidagi OTMLarni barpo qilish, oliy ta'limning raqobatbardoshligini kengaytirish va global ta'lim muhitini yaratish mamlakatni rivojlantirishga ta'siri masalalariga qaratilgan. Jahonning eng yaxshi oliy ta'lim muassasalari ro'yxatida yetakchi o'rinni egallashga intilgan turli mamlakat hukumatlari va akademik doiralari zamonaviy dunyoda ta'limning maqsadi va o'rni haqida yangi tasavvurlarni ishlab chiqishga harakat qila boshladilar. Bugungi kunda ayrim mamlakatlar ta'lim tizimi faqat mahalliy yoki milliy manfaatlariga xizmat qilishlaridan qoniqish his qilmayotganligini ta'qidlashga o'tmoqdalar. Oliy ta'limning rivojlanishi uchun ularni qiyoslash imkoniyatini beruvchi indikatorlar bo'yayan sayin ko'proq ahamiyat kasb etmoqda. Hozirda jahon miqyosidagi OTMLar – nafaqat sifatli ta'lim beruvchi, intellekt va madaniyatni rivojlantiruvchi oliy o'quv yurtlari – ular g'urur va iftixor manbaiga aylandi, chunki mamlakatlar o'z o'quv muassasalari statusini boshqa davlatlarniki bilan solishtirib baholaydilar [5].

O'tgan o'n yillikda «global ta'lim muassasalari» atamasi nafaqat o'qitish va ilmiy tadqiqotlar sifatini oshirish uchun, balki eng muhimi, o'zlashtirish, moslashtirish va global ta'lim bozorida talabalar almashinuvini kengaytirish uchun iboraga aylandi. Jahon miqyosidagi OTMLarning paradoksi shundan iboratki, «har kim bunday ta'lim muassasalarini yaratishni xohlaydi, ammo hech kim uning nima ekanligini va qanday qilib unga tashkil etish mumkinligini bilmaydi». Hozirda yoshlar o'zlari uchun iqtisodiy jihatdan qulay bo'lgan eng yaxshi o'quv yurtlariga o'qishga kirishga intilmoqda, hukumatlar esa ta'lim muassasalariga kiritgan sarmoyalari daromadlarini maksimal darajada oshirishga intilmoqda. Buning uchun esa, eng samarali yo'l xalqaro miqyosida ta'lim grantlarini ishlab chiqish va chet davlatlardan ko'proq talabalar kelishiga va ta'lim olishiga erishish hisoblanadi.

Ta'limning globallashuvi natijasida oliy ta'lim muassasalari «ilm-fan asosi» va «umumiy madaniyat muassasalariga» aylanmoqda. Yangicha yondashuvlarga ko'ra, oliy ta'lim shakli o'z legitimligini ta'lim olish va tadqiqot, jarayon va natija, institutsionallik va individuallik sintezini amalga oshiruvchi madaniyatdan oladi. Shu bilan birga ta'limning globallashuvi mamlakatlar uchun madaniyatlararo munosabatlar, qarama-qarshiliklar yuzaga keladigan, to'qnashadigan maydonga ham aylanmoqda. Shunday ekan, bugungi kunda oliygohlar jiddiy chaqiriqlarga duch kelmoqda: ta'limni ommaviylashtirish; ilm-fan va ta'limni tijoratlashtirish va xususiyashtirish; ta'limda xizmat ko'rsatish bozorini globallashtirish kabilarni kiritish mumkin. Ta'limni ommaviylashtirish oldin o'rta ta'lim tizimidagi ta'lim inqilobi natijasida ro'y bergan bo'lsa, keyinchalik esa u oliy ta'lim tizimiga tarqaldi. Ta'lim inqilobi ta'limning barcha darajasida talabalar sonining mislsiz kengayishini anglatadi. U har bir oliygoh o'qituvchisiga to'g'ri keladigan talabalar sonining oshishiga olib keldi va ta'lim muassasalari ichidagi shaxslararo kommunikatsiyani jiddiy ravishda qiyinlashtirdi [6].

Ta'limning globallashuvi sharoitida oliy ta'lim muassasalarining maqomi. Bugungi kunda «akademik globallashuv» natijasida oliy ta'lim muassasalari chet davlatlardan kelayotgan shartnoma asosida tahsil olayotgan talabalar uchun kurashda faol ishtirok etishga undamoqda. Yangi raqobat muhitida oliy ta'lim muassasalari tomonidan o'rnatilgan tartibga solishning yangi mexanizmlarini o'rganishdan oldin, mavjud tartibga solish tizimining xususiyatlarini va uni isloh qilishning sabablarini ko'rib chiqish maqsadga

muvofiq bo'ladi. Ta'limning globalashuvi sharoitida chet mamlakatlarda ta'lim olish ancha osonlashdi. Bu esa global talaba almashinuvi va hamkorlik aloqalarining kengayishiga imkoniyatlarni kengaytirdi.

Bu esa, madaniy munosabatlarning kengayishi, madaniyatlararo muloqotga kirishishda talabalarda ma'lum bir ko'nikmalarni shakllantirish zarurati yuzaga keldi. Shu bilan birga ko'plab davlatlarda xorijda ta'lim olish uchun talabalarni qo'llab-quvvatlashga oid grantlar va moddiy rahbatlantirish ishlari moliyalashtirilmoqda. Xorijda o'qish uchun moliyalashtirishdan foydalanish imkoniyatini kengaytirib borish chora-tadbirlari amalga oshirilmoqda. Skandinaviya mamlakatlari, Avstriya, Gresiya va Gollandiyada xorijda daraja olish bo'yicha to'liq dasturni o'qiyotganlar uchun talabalarga yordam tizimi joriy etildi yoki joriy etilmoqda. Flandriyada e'tirof etilgan Gollandiya oliy ta'lim muassasalari tomonidan taklif etilayotgan dasturlar bo'yicha davlat ko'magini olish imkoniyati mavjud.

Xulosa va takliflar. Turli madaniyat vakillari orasidagi o'zaro aloqa, muloqot bo'lib, unda kishilar o'rtasidagi bilvosita aloqa, shuningdek, kommunikatsiyaning bilvosita shakli (til, nutq, yozuv, elektron muloqot) madaniyatlararo muloqot sanalishi kelib chiqdi.

Madaniyatlararo muloqot jarayoniga madaniyat farqlari bilan birga, muloqotchilarning yoshi, jinsi, kasbi, va ijtimoiy maqomi, shuningdek, uning sabr- bardoshi, uddaburonligi va shaxsiy tajribasi ham ta'sir ko'rsatadi.

Madaniyatlar o'rtasidagi aloqa madaniyat va submadaniyat shaklida namoyon bo'ladi. Bugungi sharoitda madaniyat aloqalar inson hayotining turli sohalaridap – turizm, sport, shaxsiy aloqalar va ta'limning loballashuvi natijasida talabalar almashinuvi natijasida namoyon bo'lmoqda.

Madaniyatlararo aloqalarda, ayniqsa, ko'pmillatli davlatlar ichida bir paytning o'zida etnik tarkibni boshqaradigan ma'muriy-davlat shakllariga ega bo'lgan va bunday shakllarga ega bo'lmagan katta va mayda millatlar ishtirok etadi. Bunda son jihatdan ko'pchilikni tashkil etadigan va madaniy jihatdan shakllangan xalqlar mayda millatlarga nisbatan o'zaro aloqa jarayoniga ko'proq ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Jahondagi tarixiy jarayonlarda azaldan bir-biriga zid, ammo bir-birini taqozo etgan va teng asosga ega ikki mayl – bir tomondan, madaniyatlarning muloqotga, yaqin munosabatlarga intilishi, ikkinchi tomondan, ularning etnomadaniy o'ziga xosligini saqlashga, tashqi ta'sirdan himoyalanihga intilish xos bo'lgan. Ammo bizning davrimizla bu an'analar ziddiyatli ko'rinish kasb etayotgani bilan xatarlilik kelib chiqmoqda.

Bugungi kunda har bir millatlar hayotida «multimadaniyat», «polietniklik», «monomadaniyat» va «polimadaniyat», «madaniyatlararo dialog» kabi jarayonlar kechayotgan bir vaziyatda madaniyatlararo muloqotda qarama-qarshiliklar, tushunmovchiliklar, manfaatlar to'qnashuvi va boshqa ziddiyatlarning paydo bo'lmasligini hech kim kafolatlay olmasligi ma'lum bo'lmoqda.

Madaniyatlararo muloqot makromadaniyat va mikromadaniyat darajalariga ajratiladi. Makromadaniyatlar ham o'z navbatida submadaniyatlardan, ya'ni ma'lum jamiyat ichidagi o'ziga xos madaniy xususiyatlariga ega bo'lgan turli ijtimoiy guruhlar madaniyatidan tarkib topadi. Bunday madaniyatga mikromadaniyat deyiladi.

Mamlakatlar o'rtasidagi madaniy tadbirlarning ham bosh maqsadi madaniy qadriyatlar almashinuviga erishish bilan birga madaniyatlararo muloqot va munosabatlarni iliqlashtirish, yaxshilash va yaqinlashtirish hisoblanadi. Mana shunday jarayonda har bir mamlakat yoshlarining madaniyatlararo muloqot kompetentligini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Oliy ta'limning rivojlanishi uchun ularni qiyoslash imkoniyatini beruvchi indikatorlar borgan sayin ko'proq ahamiyat kasb etmoqda. Hozirda jahon miqyosidagi OTMlar – nafaqat sifatli ta'lim beruvchi, intellekt va madaniyatni rivojlantiruvchi oliy o'quv yurtlari – ular g'urur va iftixor manbaiga aylandi.

ADABIYOTLAR

1. Davletov S. Ta'lim xizmati eksporti – oliy ta'limni baynalmilallashtirish omili. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar. 2013. №6. –B. 3.
2. Talabamisiz? Unda o'z startapingiz bilan «Creative Spark» dasturida qatnashishingiz mumkin. 2019, 17 yanvar. Kun.uz., O'zbekiston.
3. OTMning asosiy faoliyati (2010-2011 o'quv yili bo'yicha ko'rsatkichlar)» OO'MTV statistik to'plami. – Toshkent.: 2011. – B.129
4. Bayram M. Oliy o'quv yurtlarida madaniyat va tillarni o'rganish. Klivdon: Multilingual Matters Ltd. 1994 yil.
5. Jigarrang X. Duglas. Til o'rganish va o'qitish tamoyillari (4-nashr). Oq tekisliklar: Pearson ta'limi. 2020.
6. Canale, M. & M.Swain. Ikkinchi tilni o'rgatish va tekshirishda kommunikativ yondashuvlarning nazariy asoslari. Amaliy tilshunoslik, 1, 2020.
7. Minyar-Beloruhev R.K. Tarjimaning umumiy nazariyasi va og'zaki tarjima.– M.: Voenizdat, 2010. – 237 b.
8. Minyar-Beloruhev R.K. Tarjima qilish uchun qo'llanma. (Yozuvlar ketma-ket tarjimada). -M.: Oliy maktab, 2019. – 190 b.
9. Pogorelov E.V. Tarjimonlik kursini qurish tajribasi // Ilmiy ishlar to'plami: Jil. 203 Ingliz tili tarjimasini o'qitish muammolari, MGPIIYA, -M.: 2012. – B. 103-111.